

СЕМИОТИКА НА ЦВЕТА

Мони Алмалех

Нов български университет

ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ И ТЕРМИНИ

Според класическата делитба на Чарлз Морис семиотиката се дели на семантика, прагматика и синтаксис. Тук ще се занимаем повече със семантика и прагматика, защото синтаксисът на езика на цветовете се свежда до различни дву-, три- и четирицветия, които са зависими от контекста на фолклорния ритуал, от структурата и контекста на Библията или на един роман, или от всички изразни средства в една реклама.

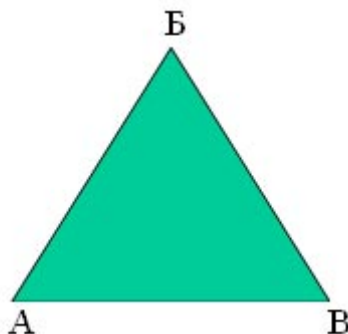
Къде откриваме семантика визуалните цветовете и на словесните цветове (думите за цвят)? За да се отговори на този въпрос е нужно да насочим вниманието си към двете форми на цветовия език – невербализиран (визуален) и вербализиран (словесен).

Визуален (Невербализиран) език на цветовете има, когато гледаме цветовете, т.е. използваме зрителното си възприятие и различните дължини на светлинната вълна. Тогава става дума за областта на фолклора, рекламите и високообразните медитации на мистиците, които са изпълнени с образи и цветово присъствие, което е високо символно или знаково.

Словесен (Вербализиран) език на цветовете е налице, когато на думите за цвят в естествения език се приписват значения за нецвят, т.е. имаме звуковата вълна на фонемите.

За да се илюстрира разликата много полезен е семиотичният триъгълник на Фреге.

Съществуват различни варианти за тълкуване на триъгълника на Г. Фреге. Тук е посочено мнението на Ю. Степанов, следвано и от М. Москов, което е подходящо за дидактични цели.

А - денотат (сигнификат)- това е предметът от действителността в своя материален вид извън съзнанието на човека; представата или възприятието (имащи идеален вид) като отражение на предмета от действителността в съзнанието на човека;

В - референт (десигнат) - понятието за предмета.

Б – субстанцията/материята на знака – светлинна вълна, ако използваме очите си; звуковата вълна, ако използваме думите.

Във версията на Чарлз Пърс в семиотичния триъгълник е включен човешкият фактор – интерпретанта. Този фактор отваря полето на прагматиката като дял на семиотиката, защото се занимава с живата комуникация между различните интерпретанти.

- **Триъгълникът на Фреге при визуалния цвят** (невербализирания език на цветовете). При визуално възприеманите цветове субстанцията на знака (върхът Б) са различните дължини на светлинните вълни, а Денотат (А) и референт (В) са значенията, изброени в монографиите [Алмалех, 1996; 1997; 2006; 2007], напр. за бял - ‘физическа и душевна чистота’, ‘неизцапаност’, ‘обединение’, където белият цвят се използва с тези значения и по време на сватба, и по време на погребение повече от 3000 години.

- **Триъгълникът на Фреге при словесния цвят** (вербализирания език на цветовете) – основни термини за цвят - бял, черен, зеленое и пр.); термини за прототипи на цвят (*небе, море, огън, кръв, светлина, тъмнина* и пр.); термини конкуренти за прототипи (*ягода, вишина, малина, рубин, пъпеш, пате, сапфир, изумруд* и пр.). В този случай субстанцията на знака на върха Б е заета от звуковата или графичната форма на думите от естествения език. Стандартната семантика (обичайният референт и денотат) на думи като *червен, зелен*, и пр. са фокалните цветове, които ние възприемаме зрително. Нестандартната семантика са значения като ‘любов’, ‘омраза’, ‘живот’, ‘смърт’, ‘свобода’, ‘младост’ и пр.

В семиотиката на цвета важно място заема методът на **Теста на Кент-Розанов**, популярен като **Тест за свободни словесни асоциации** [Кент, Розанов, 1910]. В теста има думи-стимули и думи-асоциации. Думите асоциации са отговорите на тестваните лица. Сред думите стимули са и базисните термини за цвят. Ако разполагаме с данни за това как българите и други нации асоциират спрямо думите за цвят, тогава тези асоциации могат да служат за списък от значения за нецвят на цветовете. **Списъкът с думи асоциации е част от езиковото ни съзнание и подсъзнание.**

Отговорите-думи-асоциации се третираат като значения за нецвят. Те извънконтекстните значения на цветовете.

Възможно е да се провери дали в романите тези асоциативни значения за нецвят на основните термини за цвят (*червен, зелен* и пр.) са същите като в списъка от отговори на тестваните лица. Значенията за нецвят в романите се откриват чрез анализ на контекста. Така в текста на романите контекстът, разположен контактно или дистантно спрямо дадена дума за цвят, маркира ситуационно-зависимите значения за нецвят на основните термини за цвят.

Такова изследване е извършено в Алмалех, 2001. В него е организирана Нормата за словесни асоциации на цвят. Изследването показва, че съществуват достатъчно много съвпадения на значенията за нецвят между списъка от Нормата за словесни асоциации и текстовете на романите на Емилиян Станев и Димитър Талев. Това доказва, че всеки един българин владее подсъзнателно един и същ език на цветовете, т.е. приписва едни и същи значения за нецвят на термините за цвят, а тези двама писатели комуникират с читателите си чрез този език.

В рекламите освен цветовете, своя важна роля като знакова система играят знаците за женственост, както и традиционни древни символи като ябълката, обувките, булото, сватбеното знаме. Чрез изследването на съвкупността на езика на цветовете, на знаците за женственост и на символите става възможно да се декодират успешно подсъзнателните внушения на някои реклами.

Не във всички съществуващи реклами цветовете играят знакова роля. Налице са обаче достатъчно много реклами, обикновено качествени, в които древните символи и езикът на цветовете са важен елемент от манипулативните въздействия.

Важно деление на всички знаци е класическата класификация на Чарлз Пърс на знак-икона, знак-индекс и знак-символ.

I. ВИЗУАЛЕН ЦВЯТ (НЕВЕРБАЛИЗИРАН ЕЗИК НА ЦВЕТОВЕТЕ) ЗНАЧЕНИЯ НА ЦВЕТОВЕТЕ ВЪВ ФОЛКЛОРА И В ТАЙНОТО РЕЛИГИОЗНО-МИСТИЧНО ПОЗНАНИЕ

I.1. Общи думи

Във фолклора става дума за два типа знакови системи – едната е цветът, а другата е символите в традиционната сватба и погребение.

Ритуал на преход означава, че основните действащи лица – булката, младоженецът и покойникът – преминават от едно състояние в друго. За покойника хората веднага разбират, че

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

става дума за разделяне на душата от тялото. Душата се връща към своите идеални, божествени източници. Такъв преход е труден и душата и тялото имат нужда от помощта и уважението на опечалените. Те пък, от своя страна, трябва не само да покажат почит, но и да се пазят от силите на смъртта. При сватбата става дума отново за преход, при който двама души се свързват в социално-сексуалното обединение, наречено семейство, с цел възпроизводство на рода. И тук преходът е труден, защото лоши сили витаят около младоженеца и особено около булката, която е бъдещият съсъд, в който се извършва тайнството на съединяване на двете човешки съставки – душа и тяло. Преди сватбата булката не трябва да съзира младоженеца, универсален табу елемент. Около булката се изгражда многослойна магическа броня, която да я защити от тези лоши сили. Например, булото като предмет я предпазва от лоши погледи, а цветът на булото – огненочервен – сам по себе, си също има предпазно-репродуциращо (апотропейно) значение и смисъл: предпазваме днес, за да може утре успешно да се възпроизведе рода.

Във фолклорната сватба на различни народи в различни епохи, в рамките на различни религии, сватбеното було в традиционната сватба винаги е огненочервено. Този факт е стимул и провокация за търсене и намиране на научното му обяснение. Какво пречи булото да е зелено, синьо, черно, жълто или стандартното днес за трите монотеистични религии - бяло? От същия характер е и фактът, че булката има винаги оранжево-червено-жълти обувки, чехли, боти. Сред всички народи има в продължение на векове четирицветно сватбено съобщение - бяло, зелено, червено, златно. Този цветови код не важи за краските, рисувани по телата на мъже и жени в индианските култура.

Сватбеното знаме, като балкански и славянски сватбен символ, има на върха си т.нар. „златна ябълка”, докато при погребение се използва зелена ябълка. Ябълката, сама по себе си, е символ на плодородие и любов, а цветът решава в кой от двата ритуала тя да се използва.

Роклята и ризата на булката универсално са с бял и червен цвят и никой управник не може да се похвали, че е въвел със закон тези употреби на символите и техните цветове.

Семиотиката на цвета във фолклора съм анализирал подробно в монографиите ми [Алмалех, 1996; 1997; 2006; 2007]. Не е без значение, че данните за сватба и погребение съм почерпил от множество автори, мислещи семиотично:

За България - [Михайлова, 1980], [Иванова, 1984; 1992], [Генчев, 1993], [Велева, 1993], [Вакарелски, 1990], [Маринов, 1993], [Венедиков, 1995], [Маразов, 1994], [Миков, 1982; 1985; 1990; 1991] и др.

За мюсюлманите извън България - [Гранкуст, 1965], [Дейвис, 1986].

За Римската империя – от [Трегиари, 1985; 1991], [Дана, 1919].

За Древна и Християнска Гърция - от [Алексиу, 1974], [Еванс, Абрахамс, 1964], [Левковиц, Маурен, 1982], [Джъст, 1989], [Гарланд, 1990], [Гарланд, 1985], [Йоану, 1984], [Фридл, 1982], [Данфорт, 1982] и др.

За украинците - [Волков, 1890].

За руснаци и други славянски народи - [Аверинцев, 1973], [Богатирьов, 1971], [Вакарелски, 1990], [Садовников, 1980], [Караджич, 1969], [Георгиевич, 1917], [Милославлич, 1919], [Бошич, 1992], [Кемп, 1935], [Лодж, 1941], [Троянович, 1905] и др.

За румънци [Елиаде, 1972]; [Клигман, 1981; 1985].

За евреи, арменци, друзи – от [Гарнет, 1890], [Хътчинсън, 1897] [Дурхам, 1979]; за южноафриканското племе ндембу – от [Търнър, 1966; 1967; 1970; 1971; 1973; 1979а; 1979б] и др.

Очевидно причините за наличните универсалии са дълбоки и представят комплекси от универсалии. Например белият цвят е използван от различни народи с векове, с едни и същи значения - ‘чистота’ (физическа и морална), ‘неизцапаност’, ‘непорочност’ - и за погребение, и за сватба.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

Не е необходимо, а не е и възможно, да се възпроизведат доказателствата в изследването на фолклорната сватба и погребение. Те могат да се ползват от достъпните книги Алмалех, 2006; 2007. Нужно е обаче да се използват резултатите от тези доказателства по линия на символите и по линия на цвета. Ето таблица на архетипните, универсални значения на цветовете по време на двата традиционни ритуала и в религиозно-мистичното познание на юдаизма и исляма.

I.2. Универсални значения на цветовете във визуалния език на цветовете

ФОЛКЛОР И ТАЙНО РЕЛИГИОЗНО- МИСТИЧНО ПОЗНАНИЕ	ЦВЯТ
ислям - 'дава асоциация с огъня'	червен
ислям - 'топлина'	червен
бълг. сватбено знаме - 'агресия'	червен
еврейска кабала - 'абсолютно червеното е като горящ огън'	червен
Древна Гърция и Рим - 'символ на огъня'	червен
дрехи на покойника - Спарта	червен
ритуали у ндембу - кръв 'нечиста/менструална'; 'нечиста кръв при убийство ' и 'чиста/артериална'	червен
българска сватба - 'кръвта на женската девственост'	червен
ритуали у ндембу - 'женското начало'	червен
'студ' - ислям	зелен
'вода' - ислям	зелен
'надежда' - ислям	зелен
'плодовитост' - Балкански фолклор, ислям	зелен
'свежест на природата', 'свежест' - сватбено значение, приписвано на младоженците - Румъния, България, Гърция	зелен
'жизненост на мъжа' - калушари, сватба	зелен
'растителната обвивка на Земята' - еврейска кабала	зелен
чистота/'ритуална чистота'/ - сватба и погребение на Балканите, Древен Рим и Гърция, Египет, у евреите и мюсюлманите, у ндембу	бял
'неизцапаност' - ислям	бял
'непорочност' - сватба (днес за трите монотеистични религии) и погребение (Древна Гърция, Рим, Египет, евреите)	бял
бяло було - XXв. сватба при трите монотеистични религии	бял
'чистата светлина' -ислям	бял
'цветя на Бога' - ислям	бял
'цветя на вечността' - ислям, юдаизъм	бял
ислямско погребение и древните политеистични погребения	бял
'смърт' - "Стара Европа", т.е. Балканите 6000-3500 г. пр.н.е.	бял
славянски 'бял траур' - дреха на покойника и на опечалените в Древна Гърция предплугархово време, Древен Египет	бял
'траур' - трите монотеистични религии днес, Древна Гърция в следплугархови времена, Древен Рим	черен

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

‘защита на живите от силите на смъртта’ - Балканите 19-20 век	черен
‘смърт’ - трите монотеистични религии днес	черен

1.3. Обяснение на универсалните, архетипни значения във фолклора и в тайното религиозно-мистично познание

Фрапиращият факт на еднакви значения на цветовете между народи с различна религия, в различни епохи, в продължение на повече от 2000 години може да се открие в т. нар. прототипи или предмети-еталони на фокалните цветове. Автор на тезата, че основните термини за цвят в различните естествени езици имат, все пак, една и съща денотация (сигнификация) са Бърлин и Кей [1969]. Иначе добре известен факт е, че различните термини за цвят (зелен, червен и пр.) имат различни значения в различните езици [Чейф, 1975; Василевич, 1982а; 1982б; 1983; Москович, 1969].

Еленор Рош [1976 и кол.] е авторка на Теорията за прототипите, която доказва, че в различните естествени езици, в различни култури индивидите добиват представа и понятие за фокалните цветове чрез индивидуалния си зрително-възприятиен опит от едни и същи прототипи, които са природни субстанции. За **червено** прототип са огънят и кръвта, за **жълто** - слънцето, за **зелено** - растенията, за **синьо** - небето и морето, за **бяло** - светлината, снегът и/или млякото, за **черно** - въглицата, мракът, нощта.

Още една причина за универсалните значения за нецвят е, че възприятието за цвят се намира в стари филогенетични зони на мозъка.

Дж. Лейкъф, 1987 отделя специално внимание на Теорията за прототипите и на написаното от Рош за цветовете.

Представата и понятието за цвят получава развитие чрез семантизацията на най-типичните качества на предметите-еталони (прототипите). Няма огън, който да не е червено-жълт и топъл, кръвта винаги е червена и топла. Растенията са естествен символ на рециклиращите сили на природата, затова значения на зеленото като *свежест, вечност, спокойствие* се появяват и във фолклора, и в религиозно-мистичното познание, и в Нормата за словесни асоциации.

Допълнителна и нетотално универсална, но универсално фолклорна, семантизация на червеното е апотропейното (предпазно-репродуциращото) сватбено значение. Самото предпазно-репродуциращо значение е от причинно-следствен (каузативен) тип - червеното, като хроматичен представител на култивирувания огън, предпазва булката, за да може тя да възпроизведе успешно рода с основната си функция на майка.

Фактите позволяват да се твърди, че цветовият език изпълнява изискванията на прагматиката за наличие на:

- общ код, който в древността е съзнателен, а не в подсъзнанието на индивидите;
- комуникация, която тече на този общ код;
- познанието на общия цветови код от адресата и адресанта може да доведе до смяна на съобщението, поради опасения, че ще бъде уловена лъжата, фиксирана в първоначалното съобщение – румънската фолклорна поема „Миорица”;
- можем да говорим за Балканско реализиране на принципа на кооперацията, където има обща културна база.

Значенията на цветовете във фолклорната сватба и погребение са от особена важност за доказване на наличието на универсалии.

Следващата важна задача е да установим, дали когато изразяваме цвят с думи от български или друг език (*червен, зелен, червене, синее; пламък, огън, кръв, небе, море; ягода, малина, рубин, сапфир, пате* и пр.) е възможно думите да получат значения за нецвят, подобни или същите като във фолклора.

II. СЛОВЕСЕН ЦВЯТ (ВЕРБАЛИЗИРАН ЕЗИК НА ЦВЕТОВЕТЕ)

II.1. Общи думи

Голямото предизвикателство всъщност не е дотук, а тепърва започва, когато си поставим задачата да проверим и докажем, дали при медиаторската роля на естествения език се съхраняват някои от установените универсални значения на цветовете от визуалния език на цветовете. Очевидно е, че естественият език служи като вид “преводач” на всички значения, открити във фолклора и във високообразните медитации на монотеистичните мистици. А добре знаем, че при всеки превод, дори и при най-съвършения, системата на другия език не е в състояние да препредаде всички семантични връзки от изходния език.

Пълните данни, резултати и изводите за словесния (вербализирания) език на цветовете виж у Алмалех; 1999; 2001; 2006; 2010.

II.2. Методика

Методиката на установяването на значенията за нецвят на термините за цвят е добре известна в психологията и психиатрията - това е тестът за свободни словесни асоциации на Кент-Розанов [Кент, Розанов, 1910]. Тестът на Кент-Розанов е публикуван от авторите си през 1910 година, след множество клинични изпитания. Тестът съдържа сто стандартизирани думи-стимули, които се поднасят на анкетираните лица със стандартизирана инструкция. Получените отговори са думи-асоциации, които са база за множество изводи и анализи. Тези отговори представят значенията за нецвят на думите (термините) за цвят.

Ето някои основни понятия и резултати от тази област:

* **Основни термини за цвят.** Това са думите в български език, които са основните езикови средства за назоваване на цвят - *бял, черен, червен, зелен, син, жълт, кафяв, розов, бежов*. Тези прилагателни имена имат форми за женски и среден род и за множествено число. Към основните термини за цвят спадат и производни глаголни форми (пълнозначни и дефективни); *червенея, позеленявам; червенейки, зеленейки; позеленял, изчервен, червенеещ*.

* **Нормата за словесни асоциации за цвят** представя набор от думи-асоциации на термините за цвят в български език. Нормата бе получена като бяха съпоставени резултатите от първото изследване на словесните асоциации у българи, сред които са и думите-асоциации на термините за цвят. Това първо изследване е на Енчо Герганов и колектив и е публикувано през 1984 г. [Герганов и кол., 1984]. Публикацията сочи състоянието на словесните асоциации в периода 1978 - 1982 година. През 1996 г., след консултация с Герганов, тестът бе повторен. В резултат на сравнението между двата теста се формира Нормата за словесни асоциации за цвят у българи.

* Нормата за словесни асоциации за цвят представлява вербализацията на цветския език извън контекст, т.е. **лексикалното равнище на вербализирания език на цветовете**.

В Нормата бяха различени:

* **Център, ядро и периферия.**

* **Център** на нормата са всички думи-асоциации, които при Герганов (1984) и Алмалех (2001) напълно се припокриват по форма. Към центъра се отнасят и всички производни думи, имащи същия корен. Например *чисто, чиста*. В центъра попаднаха названията на предметите-еталони и техните най-типични качества, както и някои семантизации. Например за **зелено** - *трева*,

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

дърво, храст, маруля, краставица, листо, морав, ливади, растителност, свежест, почивка, отмора, надежда. Предметите-еталони за всички цветове са в центъра на нормата. Статистически думите-асоциации от центъра са с най-висока честота.

* **Ядрото** на нормата са всички думи-асоциации, които нямат един и същи корен, но са названия на сходни денотати. Такива са например *омраза, злоба*. Освен тях в ядрото влизат семантизациите на предметите-еталони, които не се повтарят в двата експеримента, както и неповтарящите се най-характерни качества на предметите-еталони. В ядрото влизат също така и думи-асоциации, които са синоними и антоними.

* **Периферията** се състои от всички думи-асоциации, които се срещат само в единия експеримент, нямат общ корен и са названия на различни неблизки денотати. Например за червен цвят - *война* у Герганов, *заплата* у Алмалех. В периферията, за удобство, останаха и всички названия на конкуренти за предмет-еталон на един цвят, напр. *вишина, домат, ягода, ябълка* за червено.

* Нормата за словесни асоциации представлява вербализация на цветовия език **извън контекст**, или лексикалното равнище на цветовия език. **Текстовото** и **синтактичното** равнище на вербализирания език на цветовете е различимо при функционирането на термините за цвят в романите на Е.Станев и Д.Талев, в текста на Библията.

* **Многозначността** се проявява по различни начини в нормата:

* **вътрецветова антонимия**: Един и същи цвят може да бъде асоцииран с противоположни значения - за **жълт** - *приятен-неприятен*, за **зелен** - *умора-почивка, отмора* и пр.

* **междуцветова антонимия**: Два различни цвята (термина за цвят) могат да се асоциират с противоположни значения - *живот* (зелен); *смърт* (черен); *сладост* (жълт) - *кисело* (зелен), *повяхнал* (жълт) - *незрял* (зелен), *свежест* (зелен), *уморен* (тъмен) - *бодрост* (зелен, жълт).

* **междуцветова синонимия**: Два различни цвята (термина за цвят) могат да се асоциират с едно и също значение - *неприятности* - **жълт** и **черен**, *смърт* - **черен** и **червен** и пр.

* **Дву-, три- и многоцветие е отношение на синонимия** в рамките на вербализирания цветове език. Реализира се и в нормата, и в текста.

* **Семантема**. Всяка дума-асоциация може да бъде схващана като семантема. Понятието семантема тук обединява всички отговори (думите-асоциации) като система от единици от нестандартни значения на един термин за цвят.

* **Речников състав**. Всички значения, различни от основното лексикално значение на термините признака ‘цвят’ и придавани по асоциативен път на термините за цвят, могат да бъдат наречени **речников състав** на един цвят. С други думи, наборът от семанти на един термин за цвят е речниковият състав от значения за нецвят на един термин за цвят.

* **Подсъзнателно действие на цветовия език**. Трябва изрично да посоча, че в съвременния свят цветовият език функционира не на равнището на съзнанието, а в подсъзнанието.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

* Сред думите-асоциации на един термин за цвят има **основна тенденция** на семантизация, която не изключва наличие на допълнителна нормативна тенденция:

* **Основната тенденция на черен и тъмен** е да се асоциират с негативни емоции, чувства, изживявания, културни явления - *погребение, смърт, мъка, сълзи, фатализъм, лош, затвор, затворен, мръсен, нечист, грозен* и пр. Обратно - за **бял и светъл** основната тенденция на семантизацията е за позитивни емоции, чувства, изживявания, явления - *оптимизъм, Бог, ангел, сватба, радостен, прекрасно, добър, здрав, просторен, открит, чисто, красиво и пр.* Основната тенденция на семантизацията на **зелен** е за позитивни състояния и явления - *спокойствие, свеж, свежест, живо, живот, приятно, чисто, отмора, красота, нежност, успех*. Наред с това, нормативни значения са *гняв, омраза, отказвам*. При **червен** има две основни тенденции, еднакво застъпени - едната е то да се семантизира с позитивни - а другата - с негативни емоции, настроения, явления: *любов, омраза, нерви, приятно, дразнещо, много, малко, силно, слабо* и пр.

* Нормата за словесни асоциации сочи езиковото съзнание и подсъзнание на българина, където показателни са структурата на нормата и отношенията на многозначност, синонимия, антонимия.

* Някои от централните думи-асоциации съвпадат със значенията от невербализираните форми на цветовия език и техните фолклорни семантизации. Така се доказват универсалиите в цветовия език (вербализиран и невербализиран). Такива са **огън, кръв, топлина** за **червен**; **Слънце, топлина** - за **жълт**; **надежда, жизненост, живот** - за **зелен**; **смърт, погребение, траур, мъка, сълзи** и др. - за **черен**; **непорочност, чистота** и пр. - за **бял**.

II.3. Лексикалното равнище на вербализирания език на цветовете – нормата

II. 4. Норма при различните цветове

Тук ще посоча нормата само за червения цвят, а в Приложение 1 – данните за другите цветове. Това се прави с оглед на използването на думите асоциации като значения за нецвят на думите за цвят.

Цифрата в скоби сочи, че думата е посочена само в единия тест – за [Герганов и кол., 1984] – /80/, а за [Алмалех, 2001] – /96/. В курсив са прототипите, техните типични качества и семантизацията им.

II.4.1. Нормативните асоциации на думата червен са:

Център

вино, кръв, кърваво, огън, огнено, огнен/80/, топло, топлина, топла/96/, горещо, горя/96/, гори/80/, силно(80), сила/96/, ярко, яркост, Слънце, залез, светло, светлина, любов, любовно/96/, красиво/80/, красота/96/, радост, опасно/80/, опасност/96/, грешка, нерви, знаме, плат, платно/80/, око/80/, очи/96/, череша, череша/80/, ябълка, ягода, домати, домати/80/, роза, лале, мак/96/, макове/80/, карамфил, море, синьо, жълто, зелено, черно, черен/80/, розово, бяло, бял/80/, цвят, цвете, цветя/80/, ЦСКА, бик, тореадор, корида, сърце, светофар, сигнал, рокля, червило, петолъчка, зора, кола, комунист/80/, комунизъм/96/.

Ядро

блестящо/80/, натрапчиво/96/, предизвикателно/96/, много/80/, малко/96/, дразнещо/80/, дразнител/80/, приятен/80/, приятно/80/, яркост/968, динамика/96/, тревога/96/.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

увереност/96/, сигурност/96/, слабо/80/, силно/80/, сила/96/, мощ/96/, хубав/80/, хубава/80/, възбуда/80/, истина/80/, лошо/80/, мираж/80/, смущение/80/, храброст/80/, олицетворение/80/, война/80/, умря/80/, смърт/96/, трагедия/96/, весел/80/, весело/80/, злоба/80/, омразен/80/, омразно/80/, прекрасно/80/, гняв/96/, яд/96/, ярост/96/, свежо/80/, трепти/80/, вълнение/96/, страст/96/, страстно/96/, агресия/96/, грубост/96/, болка/96/, емоция/96/, емоционалност/96/, значимо/98/, позитивно/96/, забранено/80/.

Периферия

/80/ - чорбари, чорбари свине, чорбари тъпи, бяга, имам, лице, руска, свиня, теле, пламък, и черно, ален, алено, поло, партия, пипер, яке, връзка, грозде, кадифе, кафяво, небе, пола, копче, мастило, мензис, петно, свитло, фанелка, яйце, автомобил, БКП, БКП и КПСС, бледо, блуза, боядисано, бузи, букла, бяга, виолетово, вишни, влак, зарево, знаме на труда, е знамето, жар, жълт, жълта, зърно, и бяло, лице, кактус, колело, кон, лак, лампа, лилаво, на цвят, нос, отражение, палто, пуловер, син, Стендал, сукман, топка, туршия, фагот, фар, цветя, циганин, циганско, циклама, червеникав, червени обувки, “Червено и черно”, “Червено море”, чехъл, чорапче, чорап, чорба, чушка, звезда, черен, оранжево, светлина, билет, лице, Марлборо, мираж, на цвят, нос, панделка, пантофи, поле, поля, предмет, сажди, сако, сандали, одеало, плат, химикал, питие, площад, флаг, аптечно, багра, брат, вода, връзка, връзка-пионер, добиче, екип, елече, Жигули, защо, златно, изгрев, комсомол, корал, кочина, красно, крушка, Левски-Спартак, лепило, лозе, лош цвят във футбола, маймуна, манго, мелнишко, месо, мляко, молив, моливче, морков, мотор, мохер, мушкато, не и бяло, нещо, пенюар, петно, пионерка, писалка, покрив, покривка, пола, поправка, природа, ружа, тебешир, тъмно, умря, устни, флагче, фланела, фон, хинин, художник, червен, шал, шалче, шапка, яке.

/96/ - БСП, дреха, дъга, БМВ, кока-кола, комунизъм, заплата, където, криза, пурпур, рак, Кармен, направление, политика, образ, палитра, крава, интерференция, залез, внимание, картина, пожар, порив, почва, пристрастия (политически), сироп, лятно, монархия, карамфил, вулкан, динамика, костюм, СССР, червен, яркост, пламък, гъба, мощ, нажежено.

II.4.2. Коментар на Нормата

В нормата има ред интересни явления. Такива са многозначността на асоциациите към един цвят, наличието на антоними сред думите-асоциации на един цвят, възможността една и съща дума да бъде асоциация на различни цветове като форма на многозначността. С оглед на нашите цели обаче най-важно остава на нормата да се погледне откъм Теорията за прототипите за категорията за даден цвят. Авторът на тази теория е Елионор Рош [Рош и кол. 1976]. Рош обвързва и вербално, и културно, на базата на психологически универсалии, изграждането на лингвистична и когнитивна опитност за цветовете чрез няколко предмета-еталона. Такива са: за червен - огън и кръв, за жълт - слънце, за зелен - растенията, за син - море и небе, за черен - въглищата, тъмнина, нощ; за бял - светлина, снега и/или млякото.

По отношение на българската норма за словесни асоциации за цвят е твърде фрапиращ фактът, че в центъра и ядрото на нормата се разполагат именно предметите-еталони и техните най-характерни качества. Например за червения - огън или кръв. В центъра влизат и най-типичните качества на предметите-еталони, каквито са топлина и горещина за огън, кръв и слънце. Заслужава внимание фактът, че и като статистическа поява тия лексеми са сред най-често срещаните.

Твърде важен за вербализацията на цветовия език е фактът, че в хода на асоциирането се извършва семантизация на лексемите за цвят. Така както слънцето като шевица престава да бъде иконичен знак на реалния денотат, така и лексемите за цвят

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

престават да бъдат възприемани като езикови знаци само за признака на предметите ‘цвят’. Характерно е, че тази семантизация върви както на равнище езиково съзнание, така и на равнище езиково подсъзнание, което се вижда от резултатите от тестването и установяването на нормата.

От това следва, че всеки един от нас, без специално да е учил и да се е подготвял, владее цветовия език и го ползва като общ код и обща културна база, в прагматичното разбиране на термина **принцип на кооперацията**.

В центъра на нормата се наблюдават ред природни обекти, които могат да бъдат наречени конкуренти за предмети-еталони. За червено такива са *ягода, домати, лале, роза*. Тези природни обекти не са червени през целия период на своето съществуване и затова не могат да издържат конкуренцията на същини като *огън* и *кръв*. Често те са термини за нюанси на червен.

В центъра на нормата се наблюдават названия на същини, които са свързани когнитивно с основните предмети еталони. Например, *зора* - с огъня и макросветлия характер на червено; *бик, тореадор, сърце* - с кръвта като предмет-еталон.

В центъра на нормата се наблюдават и артефакти обвързвани с почти всички цветове - *рокля, колан, плат, боя* и пр.

Твърде важен факт за централните и другите думи-асоциации е, че в рамките на общата семантизация, базирана на посочване на предметите-еталони, се налюждава второ, по-високо равнище на семантизация. То се характеризира с асоцииране, по същество приписване на лексемата за цвят, на значения от областта на човешките чувства, емоции, преживявания и отношения, т.е. на предмета-еталон (прототипа) и неговите най-типични качества се придават метафорични, преносни значения.

Преносните нормативни значения за зелен (**всички растения**) са *спокойствие, спокойно, успокоение, отмора, почивка, незрял, ще узрее, незрял, свеж, свежест, живот, жизненост* и пр.

Преносните нормативни значения на червен (**огън, кръв**) са *страст, любов, омраза, смущение, яд, гняв* и пр., т.е. всички силни емоции (и позитивни, и негативни).

Преносните нормативни значения на бял (**светлина, сняг, мляко**) са *чистота, непорочност, девственост, честен, ангел* и пр. Характерно е, че основната посока на семантизация на бяло е позитивни емоции, усещания, изживявания на човека.

Тъкмо обратното е за черния цвят, където най-често (и статистически) се посочват семантизации за негативни същини и емоциите около тях: *погребение, гроб, скръб, тъга, мъка, убийство, дявол, фатализъм* и пр.

Нормата за словесни асоциации на термини за цвят представя цветовия език във вербализацията му извън контекст.

*

Наличието на цветови език, с универсални, балкански и български значения в него, се обяснява с това, че възприятието за цвят се намира в стари филогенетични зони на мозъка.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

Съвсем подходящи за този случай са когнитивните модели и когнитивната семантика, посочени от Дж. Лейкъф: „Понятията за цветове са вписани във факта, че фокалните цветове частично са детерминирани от човешката биология. Цветовата категоризация използва природата на света плюс човешката биология. (...) Цветовата категоризация е резултат от света плюс човешката биология плюс когнитивен механизъм, който има някои от характеристиките на размитите множества (от теорията за размитите множества във формалната логика) плюс специфичен културен избор на определени цветове категории. Теорията на Кей и Макданиел изглежда, че работи добре за описание на фокалните цветове в отношението им към цветовете категории. Но тя не работи така добре при смесените цветове като виолетово, разово, кафяво.” [Лейкъф, 1987, с. 29]

Трябва да се подчертае следната особеност на вербализирания език на цветовете: високото равнище на понятийната дефинираност на семантиката на лексемата в естествения език много помага да се дефинират значенията за нецвят на отделните цветове. С други думи, ако лексемите в естествения език са минимум 60 хиляди (150 000 по друга методика), то лексемите във визуално възприемания цвят са 6 – хроматичните и двата ахроматични цвята. Различаването на значенията на 6-те лексеми в невербализирания език на цветовете става чрез пространен анализ на контекста или контекста на контекста на ритуала или практиката. В същото време при теста на Кент-Розанов ние сме освободени от този пространен анализ и отговорите на анкетираните лица всъщност ни дават детайлизиран и богат списък за значенията за нецвят на същите цветове. Така тестът за свободни словесни асоциации е снимка на езиковото съзнание и подсъзнание. Езиковото съзнание и подсъзнание дават по особено ясен начин, със средствата на естествения език, описание на някои архетипни представи, понятия и образи, които са базирани на културизацията на предметите-еталони. В рамките на същия процес се забелязват и конкретни културни избори, напр. Включването чрез отговорите на анкетираните лица на парадигмата ‘корида’ в значенията за нецвят на червеното.

II.5. Рекламите и лексикалното равнище на езика на цветовете

Нормата позволява да се третира значенията за нецвят на цветовете в рекламите. Това става чрез контекста на рекламите, т.е. данните от лексикалното равнище на вербализирания език на цветовете помага за дешифрирането на съвременни области на невербализирания език на цветовете. Това е възможно поради високата степен на логическо-денотативна стройност на естествения език и на универсалните елементи в езика на цветовете.

Затова отговори като ‘импулс’, ‘забранено’, ‘агресия’, ‘груб’, ‘емоция’, ‘страст’, ‘тревога’, ‘опасност’, ‘провокиращ’, ‘сила’ могат да бъдат третирани като значения за нецвят на червения цвят на рекламите, т.е. интерпретация. Всяко от тези значения за нецвят представя декодиране и коментар, който удовлетворява цялостното съобщение в конкретна реклама.

II.6. Синтактично и текстово равнище на вербализирания език на цветовете

Проследяването на вербализацията на цветовия език в контекст има за цел да установи дали значенията от Нормата могат да бъдат открити в романите на Емилиян Станев и “Железният светилник” на Димитър Талев.

Първото условие, за да се добие обща представа за наличието на лексеми за цвят в романите, е да се ексцерпират цветовете характеристики на героите. Цветовата характеристика на един герой се състои от пряка и непряка цветова характеристика. Пряката цветова характеристика се състои от лексемите за цвят (прилагателни, глаголи, съществителни), които са употребени от автора за описание на вътрешния, духовния свят и от описанията на външния вид (коса, кожа, очи, дрехи). Непряката цветова характеристика се състои от лексемите за цвят, описващи интериорите и екстериорите, в които действа дадения персонаж.

Второто условие е да се проследи конкретно как става в текста появата на лексемите за цвят и съпътстващите ги нормативни асоциации.

II.6.1. Цветовете при отделни литературни герои

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

След като нормата за словесни асоциации за цвят бе фиксирана, ще проследим само при един литературен герой как в текста, който може да се схваща като вид диалог между читателя и автора, се актуализират нормативни семантизации на лексемите за цвят. Подобни проверки за други литературни герои виж в Алмалех, 1998-99; 2001; 2006б.

Червеното при Костадин Джупунов от “Иван Кондарев” на Емилиян Станев

1. Слънцето парна тила му и бързо затопли дебелото, почервенияло на гърба му сетре.

2. Костадин се изчерви и удари по масата.

- Ето как седят нашите работи! Бачо командува като генерал, а пък аз съм слуга в тази къща! Но тъй няма вече да върви, по никакъв начин няма да върви.

3. Райна го помоли да даде капаро, той я погледна с неразбиращи очи, после изведнаж измъкна големия си портфейл, извади куп банкноти и като се изчерви, не знаеше какво да прави с тях.

4. Към тая радостна възбуда у него гореше избухналата с още по-голяма сила любов към Христина.

5. Той мълчеше и се червеше от невежеството си.

6. В салона, изправен в целия си ръст, зачервен от ярост, Костадин налиташе на брат си.

7. Той се изчерви и като усещаше допира на гърдите ѝ, стисна пръстите ѝ в своите.

8. Зачервен и разгърден, Костадин седеше между Янаки и Московеца.

9. Мисълта, че има власт над него чрез тялото си, начинът по който се изчерви, щом погледна краката ѝ (...).

10. Христина вече не посмя да говори с него на тази тема. Сега го виждаше пак такъв, какъвто го помнеше като юноша - горещ, буен, готов да се кара за нищо и никакво, когато не му е по угодата.

11. Беше разчувстван, зачервен от вълнение и готов да избухне.

12. Костадин се изчерви и побърза да излезе (...) Яд го беше, че не се скара по-сърдито на брата си. Тия подмятания оскърбяваха жена му (...).

13. Костадин се изправи с тавата в ръце, зачервеното му лице с набъбнала вена сред челото изразяваше такова презрение, че Райна уплашена се дръпна.

14. (...) Казвам ти, каквото съм чула - отвърна Христина, изплашена от зачервеното му лице и набъбналата вена на челото му.

15. Костадин стана, вратните му жили се изпълниха с кръв, гняв и мъка разкривиха отслабналото му лице.

Повечето от посочените примери за червеното в образа на Костадин показват една обща особеност. С помощта на контекста и ситуацията ние (читатели-тълкуватели) можем да отговорим на въпроси от типа - “Защо се изчервява Костадин?”, “Защо Костадин добива червенина на лицето или на врата?”. Например ние сме в състояние да разграничим причината за изчервяването на Костадин. Освен чрез дешифриране на каузативното отношение, ние обвързваме ситуационно-асоциативно термина за цвят с другите думи от същото изречение или от съседните изречения. Например, лексемите гняв и мъка (пример 15) се асоциират с предходната информация за нахлулата кръв във вратните жили на Костадин.

Тези разсъждения насочват към важния въпрос за езиковите начини на семантизация и функциониране на термините за цвят в художествения текст, а така също за появата на нормативните думи-асоциации в текст в някакъв сорт текстова обвързаност с термините за цвят.

II.7. Езикови начини на семантизация и функциониране на термините за цвят в художествения текст

Каузация (причинно-следствено отношение)

Веднъж открили причината на изчервяването на Костадин, трябва да разграничим различните начини, по които това се прави в текста. Например в 5, 6, 7, 11, 12, 13 и 15 причината за промяната на лицето или врата към червенина е експлицитно (явно) посочена. Причината е експлицирана или в самото изречение, където е лексемата за цвят, или в предхождащия, или в следходния спрямо лексемата за цвят текст. Когато се твърди, че става дума за експлициране се има предвид, че се посочва лексема, схващана като причината - *от невежество, от ярост, от вълнение, от яд и от оскърблението към жена му, поради мъка и гняв*.

Експлицирането на причината за изчервяването навежда на няколко заключения: 1. Лексемите **яд** и **ярост** са от нормата за български словесни асоциации и са думи-асоциации на червено. Лексемите *оскърбление, невежество, вълнение, мъка* не са от нормативните думи-асоциации, но в контекста на романа те функционират наравно с нормативните като причини за изчервяването. 2. Чрез нормативните и ненормативните лексеми се изразява намеренията (интенцията) на автора-адресант. 3. Лексема като *вълнение* е от референтната област на ядрената нормативна лексема страст. 4. Очевидно е, че експлицитната употреба на посочените лексеми е израз на принципа на кооперацията и на принципа на интенцията. 5. Фактът, че има и нормативни, и ненормативни лексеми е въпрос, отнасящ се до интенцията на автора-адресант. 6. Каузативното отношение между лексемата-причина и лексемата за червено-следствие обединява в съобщението на адресанта лексемата за цвят и лексемата-причина за почервяване. 7. Каузативното отношение в посочените примери е реализирано явно (и причината, и следствието). 8. Каузативното (причинно-следственото) отношение може да се реализира с различни езикови средства: а) с конструкцията ‘лексема за червен-следствие + предлог от + лексема за причината’; б) експлициране на лексемата за причина в изреченията, предхождащи изречението, съдържащо лексемата за цвят - пример 7; в) експлициране на лексемата за причина в изречение следхождащо изречението, съдържащо лексемата за цвят (виж 12); г) словосъчетания или изречения, предхождащи или следхождащи термина за цвят-следствие, където не се експлицира нормативна или ненормативна лексема-причина, а се обяснява описателно, с повече думи, причината (виж 9). Този начин би могъл да се нарече имплицитен (неявен), доколкото към термина за цвят не се явява никаква лексема, нормативна или ненормативна; д) заместители на лексемата за цвят с нормативни лексеми-асоциации, напр. вместо червен - кръв (виж 10 и 15).

Въпросът за възможността да се замества, подобно на местоименията, термин за цвят е твърде интересен. Би могло да се въведе понятието **деиксис на цвят** (деиксис = заместване - дума-асоциация успешно замества основния термин за цвят, като в същото време донася още стилистични, семантични, в крайна сметка, прагматични, значения). По-важен за момента е фактът, че в изречение 10 са налице лексемите горещ и буен. Едната е нормативна ядрена асоциация на червено, а другата е ненормативна, но с очевидна семантизация от парадигмата на силните чувства и емоции, типична за асоциациите на червен. В пример 15 кръв е централно-нормативна асоциация на червен и тя успешно замества термина за цвят.

В крайна сметка начините са:

(i) ‘лексема-следствие за червен + предлог *от* + дума-асоциация (нормативна или ненормативна)’. С такава структура са 5, 6 и 11.

(ii) ‘лексема за червен-следствие + щом/когато/ + изречение’. С такава структура е пример 9.

Тези два начина са с експлицитно (явно) изразяване на причината за добиване на червен цвят. Това става чрез предлога *от* + *причината*, изразена с лексема, семантизация на червен.

Може да стане също чрез структурата от (ii). В този втори начин имплицитно се крие първата структура, само че това се представя като обстоятелство, където лексемата-семантизация на червен е заменена от посочване на обстоятелството-причина. В пример 9 се наблюдава случай на имплицитно присъствие на централно-нормативната асоциация на червен *любов*. Нейното значение обаче е разширено експлицитно чрез описание на ситуация, в която Костадин изпитва любовни чувства.

(iii) ‘лексема за червен-следствие + текст с причината’. С такава структура са 2 и 12. В тези примери “чист”, като тип структура, е само пример 2, където изчервяването на Костадин се обяснява откъм причината си в текста след лексемата за червен цвят. Пример 12 представя реализация на смесен тип, където в текста предхождащ лексемата за червен-следствие се наблюдава част от описанието на причината за изчервяването. В този пример се актуализира преди лексемата за червен нормативната дума-асоциация *яд*. Това е причината този пример да бъде посочен като смесен, където структурата би изглеждала така:

(iv) ‘текст-причина + лексема за червен-следствие + текст-причина’.

(v) ‘текст-причина + лексема за червен-следствие’. От този тип са 3, /8/, 13, 14 и 15. Тия примери много често съдържат и елементи на предходния смесен тип.

Каузативният начин за вербализиране на цветовия език за червено при Костадин е преобладаващ. Нека още веднаж да подчертая - в случая не става толкова дума за повърхнинното, обичайното в значението на лексемите за цвят. Става дума за актуализация на нормативни и ненормативни думи-асоциации, които по същество са семантизация на лексемите за червено. Някои от тях повтарят извънконтекстната семантизация за червено от нормата за словесни асоциации, а други произтичат от интенцията на автора-адресант. И двата типа са контекстуална вербализация на цветовия език, чиито вербални реализации предстои да сравним с невербалните реализации от фолклора, тайното религиозно-мистично познание, за да се установят универсалиите в цветовия език.

Присъствието на червеното при Костадин може да се раздели с оглед на това дали има явно или скрито присъствие на нормативна дума асоциация.

Експлицитна поява на семантизация на термин за червен

В примери 12 и 15 се явяват след лексемата за червен лексемите-асоциации от нормата *яд*, *ярост*.

В примери 5, 6, 11, 12 и 15 се явяват като причина за изчервяването следните ненормативни лексеми: *невежество*, *вълнение*, *оскърбяваха*, *гняв* и *мъка*.

Имплицитно присъствие на семантизация на термин за червен

От този вид вербализация на цветовия език се наблюдава в следните примери: 2, 3, 7, 8, 9, 12, 1. В 2 се подразбира от описанието *яд*, *ярост*, както и ненормативната *мъка*. Същите лексеми се подразбират от описанията в примери 12 и 14. В 3 се подразбира нормативната лексема *любов*. *Любов* е описана и в контекста на примери 7 и 9.

Имплицитно присъствие на цвят чрез заместването му с нормативна дума-асоциация за прототип и/или негово най-специфично качество.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

За този тип присъствие на значение за цвят вече стана дума. Нормативни думи-асоциации за предметите-еталони (прототипите) или техните най-специфични качества могат да заместят термин за цвят, като едновременно с това изразят и интенцията на писателя-адресант. Пример за подобна вербализация е 4, където се използва централно-нормативната лексема *гореше*. От същия порядък е лексемата *горещ*, използвана от автора-адресант в 10. Психологическата основа за подобни употреби очевидно е в т.нар. „огледални асоциации”. Те представляват следното: ако имаме думата-стимул *червен* и нейна дума-асоциация *горя*, това не означава, че при дума-стимул *горя* ще има със същата статическа честота на *червен* като дума-асоциация. В психологията по повод на този факт се казва, че разстоянието между огледалните асоциации не е едно и също, за да се обозначи това явление.

Проблемът с огледалните асоциации ще се конкретизира по-нататък по повод на други подобни употреби на лексемите *огън*, *гореше*, когато те могат да обозначават от контекста синоним не на цвят, а на топлина, т.е. друг основен признак на прототипа.

Каузативност и наративност (разказване)

Глагол, като част на речта, е рядка вербализация на цветовия език и извън контекст (в нормата за словесни асоциации), и при вербализацията в контекст (в текста на романите), но заслужават внимание от семантична гледна точка като участници в контекстуалната вербализация на цветовия език. В 4 глаголят участва в каузативна конструкция, чийто вид е ‘гореше от любов’, която твърде често функционира под най-разнообразни форми в контекста на романите като конструкцията ‘лексема за червен + от + любов’. От примера личи, че в подобни употреби глаголят не е каузативен. Тук дълбоката структура е от типа ‘червен + от + причина’. Проблемът за семантиката на каузативните глаголи би добавил нови признаци към проблематиката за притежание на даден признак, съотнесен с признака за ‘цвят’ (семантизиран, в нашите случаи).

Лексикалната семантика на глаголите за добиване на цвят би трябвало да се разглежда като един от възможните инструменти за вербализация на цветовия език, реализиращ се чрез когнитивните модели на Лейкф. А. Динева различава “каузативи за относителна промяна”, което може да бъде представено в следния вид:

“някой/нещо става по- + прилагателно

някой/нещо става повече/по-малко

Първото представяне характеризира каузираното явление на каузативите за относителна промяна на качества на обекти и на характеристики на явления, а второто - каузираното явление на каузативите на относителната промяна на количество.” [Динева, 1986, 25-26].

Към казаното можем да се добави, че каузираното явление в нашия случай е добиването на червен цвят и то може да съвпада със семата ‘ставам’, посочена от Динева. Тази сема съответства на “обща архисема имаш и на две диференциални семи такъв цвят и като цвета на” у Генова [Генова, 1994, с.7].

Особено интересно е, че тия явления могат да бъдат приписани на глагола *гореше* в пример 4, където този глагол не маркира само цвят, а и топлина, горещина и преносната употреба въобще, когато става дума за причината, предизвикала “горенето” - любовта. Очевидно любовта (нормативна, централна, дума-асоциация на червено) каузира ставането на Костадин и по-горещ, и по-развълнуван, и по-изчервяващ се - все признаци, фиксирани в текста. Към това може да се добави и наличието на семите, типични за лексемите за цвят – ‘има

като цвета (на горенето)’, както е в този случай, т.е. при семантиката на глагола *гореше*, защото той функционира тук и като заместител на термин за червено, и се каузира от причината - от любов.

При пример 1 вербализирането на цветовия език на пръв поглед изглежда като наративно, а не каузативно. Нужно е обаче да се стигне почти до края на романа, за да се изясни, че Костадин е небрежен към облеклото си. Небрежността на Костадин е причината “сетрето на гърба му” да е “почервеняло”. Следователно тук се е актуализирала конструкцията от типа (iii) - ‘лексема за червено-следствие + текст с причината’.

Материалът за червеното при Костадин даде възможност да бъдат илюстрирани някои начини за семантизация на термините за цвят и функционирането им в текст. Всички те представляват логически схеми в нашето мислене.

II.8. Език на цветовете и тест на Люшер. Тестът на Люшер [Люшер, 1983; Люшер, Скот, 1985] се основава на визуалното възприемане и интерпретиране на 8 цвята и на поредица (изречение и текста) от визуално възприеманите 8 цвята. Тестът на Люшер е метод, добре познат на психолози и психиатри, но този път е приложен не върху живи хора, а върху цветовете характеристики на героите от романите. Следователно визуалният цвят се използва за тестване на словесния цвят.

Тестуването доказва, че Ем. Станев повтаря информацията от сюжета (равнище съзнание) на подсъзнателно равнище чрез езика на цветовете.

II.9. Цветът в поезията

Проследяването на функционирането на езика на цветовете в прозата може да бъде подкрепено от функционирането на цветовете в българската поезия. Казаното и намереното от изследвача на българските символисти, Мирослав Дачев, 1992, 1997 с известно различие в терминологията, препотвърждава семиотичните аспекти на казаното дотук.

Дачев използва термина „интенционално тълкуемо множество от културни свойства” на Умберто Еко [Еко, 1979] и получава значим резултат: „(...) взаимодействието между „светли”, „сиви” и „мрачни” от една страна, и контекста – от друга, поражда своеобразни семантични редове, в които думата, означаваща цвят, настина се явява семантичен различител: след нея следва точно определено интенционално състояние на лирическия **Аз (радост - скръб - печал)** (...)" [Дачев, 1992, с. 184]

Дачев посочва и разработва няколко термина от У. Еко, напр. „културна единица”: „Динамиката на промените в интенционално тълкуемо множество от културни свойства, стоящо зад културната единица ‘бял.’” [Дачев, 1992, с. 183] и преди това – „означаването на цвета действително е смислопораждащ и смислонарастващ процес, разглеждан обаче не сам по себе си, а като неделима част от цялостния процес на смислоизграждане в поетичния текст.” [Дачев, 1992, с. 182]

Така Дачев приема, че микро- и макроконтекстът определят като „неделима част от цялостния процес на смислоизграждането в поетичния текст” значението на един цвят. Значението на един цвят той нарича „недостатъчно деференцирано” или „семантичен различител”, или, следвайки Еко – „интенционално тълкуемо множество от културни свойства, стоящо зад културната единица ‘бял.’”. Еко също утвърждава ролята на микро- и макроконтекста – „динамиката на промените в интенционално тълкуемо множество от културни свойства”.

Терминът „културна единица ‘бял.’” също е едно добро потвърждение за разбирането на значенията, които може да поеме и заема един цвят – те са културни референти от морален, етичен, религиозен характер, реализиращи се в пространството и времето, и коренно се отличават от понятийната избистреност на лексемите в естествените езици.

Важна е разликата в основния механизъм, по който се формират значенията в цветовия език във фолклора спрямо цветовия език в художествената литература. Докато при фолклора,

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

етнографията и тайното религиозно-мистично познание е постулирано кой цвят какво значение има, в художествената литература интенцията на автора и формирането на контекста са определящи за значенията за нецвят на думите, внушаващи цвят.

Подходът да се определя значението на един цвят от контекста, и по-специално от контекста на съседните избрани цветове, е основен елемент в психодиагностичния тест на Люшер, където пациентът избира осем цветни карти, които са наредени пред него. „Тестът е широко използван продуктивен метод в психодиагностиката. Основава се на различни логични и физиологични процеси. Текстът е максимално освободен от транслитерални аспекти и не провокира реакция от защитен характер (...) Структурата на цвета, или неговото обективно значение остава константа, независимо от харесването или отхвърлянето на даден цвят. Функционалното значение носи субективното отношение към него. На тази база се основава интерпретацията на теста.” [Банкова, 1996, 39-41]

Както се вижда, и в този, популярен в психологията, метод има лексикално равнище, наричано от авторката „неговото обективно значение”, което е „константа”. Има и синтактично равнище, наричано „функционално значение на цвета”.

Друг е въпросът, че значенията според тайното религиозно-мистично познание, при сватба и погребение, при Нормата за словесни асоциации у българи, съотнесени със значенията на лексемите за цвят в белетристиката могат да дадат обяснение на „обективните, константни значения” на цветовете в теста на Люшер. От своя страна тестването с теста на Люшер потвърждава, че Емилиян Станев и Димитър Димов изграждат втора знакова система, чрез внушенията за цвят, с която те дублират информацията от сюжета в подсъзнанието на читателя.

II.8. Езикът на цветовете и естественият език. Прилагането на данните за вербализирания език на цветовете към областта на невербализирания език на цветовете (фолклор и реклама) е обосновано, доколкото в центъра и ядрото на нормата се явяват названията на предметите еталони, техните най-специфични качества и семантизациите им, които познаваме от фолклора и тайното религиозно-мистично познание. Вербализираният език на цветовете притежава много по-висока степен на логичност и денотативно и понятийна диференцираност при съставянето на речник на отделните значения на цветовете, отколкото в невербализирания език на цветовете.

От една страна, в областта на невербализирания език се наблюдава твърде висока степен на размитост на значенията спрямо една система като естествения език. От друга страна, в невербализирания език на цветовете е обичайна високата многозначност на всеки един цвят. Например, ‘предпазно-репродуциращото’ значение на червения цвят на булото и роклята на традиционната булка разпростира своето значение и действието си далеч във времето след сватбата. Същият червен цвят може да бъде знак както за женското, така и за мъжкото начало на сватбеното знаме. Виж Алмалех, 1996; 1997; 2006; 2007. От трета страна, фолклорната норма понякога облекчава представата за език на цветовете, например във вербализирания език на цветовете никак не е лесно да бъде открита и наблюдавана категорията Време, докато в традиционната сватба узусът, нормата ясно ни сочи тази категория. Също така, опозициите (бяло-червено) помагат за ясното разграничаване на значенията на цветовете. Например бялата булчина забрадка vs. червената момина забрадка ясно разграничават значенията на бялото ‘чистота’, ‘неизцапаност’, обозначавайки поведенческите и моралните задължения на омъжената жена.

II.9. Универсалиите работят при националните знамена

Веднага трябва да кажем, че е шокиращо наличието на универсалните значения на червения цвят и на националните флагове на страните от цял свят. Саша Вайтман провежда допитване до голям брой страни и групира отговорите, а през 1973 година публикува следния списък на значения, приписвани на червеното на националните знамена:

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

„**Кръв** – Австралия, България, Гвинея, Еквадор, Доминиканската република, Испания, Чили, Колумбия, Конго Киншаса, Куба, Либия, Малави, Малдивски острови, Мали, Португалия, Руанда, Того.

Абсолютно преобладаващ признак е разбирането на всички анкетираните държави, че кръвта “е пролята за свобода”, е “пролята от патриотите” или “пролята от борците за независимост”.

Смелост – Бирма, България, Ирак, Лесото, Мали, Мексико, Колумбия, Филипините.

Доминантният признак е, че смелостта е проявена “от армиите” и имплицитната семантика е, че смелостта е проявена в битки за независимост/свобода.

война – Афганистан (разбира се, против агресорите).

огън – Доминиканската република, Чад.

слънце – Гамбия, Тринидад и Тобаго, Южна Корея.

Революция (комунистически тип) – Йемен, Комунистически Китай, Северен Виетнам, СССР.

Лесно е да се види, че в комунистическата революция това е кръвта, пролята от хората, но също и като „блестящ” идеал.” [Вайтман, 1973, 349-350]

В този смисъл в българската норма за словесни асоциации е налице наследство от тази епоха и сред отговорите на червен е ‘комунист’ и ‘политическа пристрастност’.

Единственото значение, което е налице в ивритската езикова картина на света и във фолклорната семантизация на червеното, но отсъства от нормата е ‘земя’. Това значение е налице в семантиката на знамето на Дахомей. В контекста на другите национални знамена това значение изглежда ексцентрично, но не е така по отношение на фолклорната традиция и на библиейското сказание за сътворяването на човека.

Не е никаква изненада, че цитираните значения на червеното в националните знамена са от най-често посочваните отговори при теста на Кент-Розанов. Те са част от нормата. Остава обаче някой да се запита „Как е възможно кандидатите за работа в частна трудова борса за офис кадри, тествани през 1995-96 г. да познават цветовия символизъм в световен план?”

Обяснението на този въпрос изглежда се крие в теорията за прототипите на Рош и Лейкъф. Само това може да бъде причината червеното да има нормативна семантизация при националните знамена на народи от цял свят.

В своята книга „Знамената на страните по света” Иван Иванов обогатява представите за универсалните значения на червения цвят с данни за стотици държави. [Иванов, 2002]

II.10. Изводи

От казаното трябва да се направи изводът, че значенията за нецвят на цветовете са регулярни, стандартни и дори сред набора от значения се наблюдават универсалии. Регулярността може да се различи в следните планове: 1. Устойчивостта на посочване на думи-асоциации са НОРМАТА. 2. Центърът на нормата от вербализирания език на цветовете има някои значения, които съвпадат с определен набор от значения от невербализирания език на цветовете. Така се описват универсалиите в езика на цветовете, които присъстват в езиковото подсъзнание на всеки българин. 3. Нормата е лексикалното равнище на езика на цветовете. 4. Някои от значенията за нецвят на термините за цвят от нормата се приписват от контекста на романите, т.е. те са общи и за лексикалното, и за текстовото равнище на езика на цветовете. 5. Казаното сочи устойчивост и регулярност на някои значения за нецвят и на цветовете, и на термините за цвят в течение на векове, при различни народи, изповядващи различни религии.

III. КОМУНИКАЦИЯ С ЕЗИКА НА ЦВЕТОВЕТЕ

Универсалните значения на цветовете показват, че чрез цвят се реализира комуникация между хората. Равнищата на комуникация чрез езика на цветовете днес са подсъзнанието и неосъзнатото. В този смисъл много подходящо е да си припомним казаното от индийския

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

философ Кумарсуами: „Символизмът е област от мисленето с представи. Това е едно изкуство, загубено за цивилизования човек през последните триста години”. [Кумарсуами, 1935, с. 83, 169]

Важно е да се подчертае тази загуба на познанието за значенията на цветовете символи, която става преди около четиристотин години. Дж. Сирло също я отбелязва: „Тази загуба - както антрополозите и психолозите доказаха - се отнася до съзнателното, но не и за подсъзнателното. Подсъзнателното, навярно, за да компенсира, сега е претоварено със символичен материал”. [Сирло, 1982, с. xxix] Сирло прави това важно уточнение, коментирайки казаното от индийския философ.

В крайна сметка принципът на лъжата е твърде силно застъпен в рекламата, защото древни знакови системи, ползвани днес подсъзнателно, се вкарват в употреба с цел да се купува. Стара фолклорна практика е да се повтаря, потретва и подесетва едно и също съдържание и по този начин да се изгражда нещо като многопластова броня около булката. Повтарянето на едно и също съдържание се реализира чрез различни знакови системи. Рекламата ползва и този “граматично-стилистичен” похват. Удоволствието или идът е важно нещо, но то е поднесено с граматиката, семантиката и прагматични особености, копирани от фолклорни, мистични и психологически прототипи, а не просто от трансформирани гениталии.

Трябва да подчертая, че в културите на американските индианци не могат да се отличат универсалии. Това се дължи на спецификата на тези култури. Индианците се стремят по традиция да изразят с цветове своята индивидуалност. Боите на телата трябва да изразяват неповторимата индивидуалност на всеки член на племето, подобно на отпечатъците на пръстите при хората.

Лексикалното, синтактичното и текстовото равнище на езика на цветовете показват, че има някои съвпадения между визуалния цвят и словесния цвят. В такъв случай таблицата за универсални, архетипни, значения на цветовете за нестандартни значения за нецвят добива следния вид.

ФОЛКЛОР И ТАЙНО РЕЛИГИОЗНО- МИСТИЧНО ПОЗНАНИЕ	ЦВЯТ	ВЕРБАЛИЗАЦИИ ИЗВЪН И В КОНТЕКСТ
ислям - ‘дава асоциация с огъня’	червен	‘агресия’, ‘огън’, ‘пламък’
ислям - ‘топлина’	червен	‘топлина’
бълг. сватбено знаме - ‘агресия’	червен	‘агресия’
еврейска кабала - ‘абсолютно червеното е като горящ огън’	червен	‘огън’, ‘пламък’, ‘горя’
Древна Гърция и Рим - ‘символ на огъня’	червен	‘огън’, ‘пламък’, ‘горя’
Спарта - дрехи на покойника	червен	‘смърт’, ‘огън’, ‘пламък’, ‘горя’
ритуали у ндембу - кръв ‘нечиста/менструална; при убийство ‘ и ‘чиста/артериална’	червен	‘кръв’
българска сватба - ‘кръвта на женската девственост’		

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

	червен	‘кръв’
ритуали у ндембу - ‘женското начало’	червен	‘женското начало’ - контекстуална вербализация при Е.Станев
ислям - ‘студ’	зелен	‘студено’, ‘прохлада’
ислям - ‘вода’	зелен	‘вода’
ислям - ‘надежда’	зелен	‘надежди’
Балкански фолклор, ислям - ‘плодовитост’	зелен	‘природа’, ‘растеж’
‘свежест на природата’, ‘свежест’ - сватбено значение, приписвано на младоженците - Румъния, България, Гърция	зелен	‘свежест’, ‘свежо’, ‘растителност’, ‘природа’, ‘растеж’
‘жизненост на мъжа’ - калушари, сватба	зелен	‘живи’, ‘живот’, ‘жизненост’
еврейска кабала - ‘растителната обвивка на Земята’	зелен	‘планета’, ‘растителност’
‘чистота’ /’ритуална чистота’/ - сватба и погребение на Балканите, Древен Рим и Гърция, Египет, у евреите и мюсюлманите, у ндембу	бял	‘чист’, ‘чисто’, ‘чистота’, ‘чиста’, ‘изчистен’, ‘непорочност’
‘неизцапаност’ - ислям	бял	‘непорочност’, ‘чистота’, ‘изчистен’
‘непорочност’ - сватба (днес за трите монотеистични религии) и погребение (Древна Гърция, Рим, Египет, евреите)	бял	‘непорочност’, ‘девственост’, ‘чистота’
бяло було - XXв. сватба и при трите монотеистични религии	бял	‘сватба’, ‘було’, ‘булка’
‘чистата светлина’ -ислям	бял	‘светлина’, ‘светъл’
‘цвят на Бога’ - ислям	бял	‘Бог’, ‘ангел’, ‘съвършен’, ‘ослепителен’
‘цвят на вечността’ - ислям, юдаизъм	бял	‘вечност’
ислямско погребение и древните погребения	бял	‘смърт’, ‘непорочност’, ‘вечност’, ‘съвършен’
‘смърт’ - “Стара Европа”, 6000-3500 г. пр.н.е.	бял	‘Бог’, ‘ангел’,
‘Славянски бял траур’ + дреха на покойника и на опечалените в Древна Гърция от предплутархово време (преди I в.), Древен Египет	бял	‘Бог’, ‘ангел’, ‘чист’, ‘вечност’, ‘смърт’, ‘съвършен’, ‘непорочност’
‘траур’ - трите монотеистични религии днес, Древна Гърция в следплутархови времена, Древен Рим	черен	‘траур’, ‘сълзи’, ‘смърт’, ‘гроб’, ‘скръб’, ‘погребение’, ‘нещастие’

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

‘защита на живите от силите на смъртта’ - Балканите 19-20 век	черен	‘невидим’, ‘тайна’, ‘нощ’, ‘погребение’, ‘мъка’, ‘мрак’
‘смърт’ - трите монотеистични религии днес	черен	‘смърт’, ‘гроб’, ‘погребение’, ‘мъка’, ‘сълзи’, ‘нещастие’, ‘скръб’

IV. ОСНОВНИ ИЗВОДИ

- Някои от значенията за нецвят на цветовете са универсални.

- Познанието за този тип значения е скрито в подсъзнанието, но това не означава, че те не са знание на човешките индивиди от различни етноси, имаща различна религия и различна степен на развитие на обществото и техниката. Универсалните значения на цветовете се различават ясно в нормата за словесни асоциации у българи, в балканския фолклорен цветови език и в значенията, наблюдавани в рекламите.

- Бяха разкрити и универсалии от граматиката и структурата на езика на цветовете: контекстно/ситуационно зависимата синтактична цялост ‘бял-червен’, в която всеки цвят означава противоположни същности и качества им; цветови изречения и текст - четирицветието на традиционното сватбено съобщение: четирицветия, трицветия и двуцветия в художествената литература; особеният статус на категорията ‘време’ във фолклорния език на цветовете; вътрецветова антонимия; междуцветова антонимия, наблюдавана не само между черен и бял цвят, а и между хроматични цветове; междуцветова синонимия.

- Разкриването на нормативните и универсалните значения на цветовете и на термините за цвят позволява да говорим за ред положения, изпълняващи изискванията на прагматиката за наличие на език: общ код, намиращ се основно в подсъзнанието на индивидите; възможност за комуникация на този общ код.

- Днес в рекламите се реализира не само общият цветови код, но се правят опити за отправяне на едни и същи съобщения в различни региони на света, т.е. налице са ясно различими елементи на глобален език - едни и същи реклами в Япония, Израел, България, Европейския съюз, САЩ и пр. Базата на този глобален език са универсалните значения на цветовете, както и закони на пазарната икономика.

- Обяснението на универсалиите във вербализирания и невербализирания език на цветовете се крие в прототипите за цвят по Е. Рош.

- Съхраняването на някои значения от невербализирания във вербализирания език на цветовете сочи особено голяма устойчивост на този език във всичките му знакови, комуникативни и психологически аспекти.

- Всичко посочено е разкриване на знаковостта на цветовете като език, чрез който протича подсъзнателна комуникация.

БИБЛИОГРАФИЯ

Абрахамс, 1964: Abrachams, E. *Ancient Greek Dress*. - In: *Ancient Greek Dress*. Argonaul Publishers Inc., Chicago.

Аверинцев, 1973: Аверинцев, А. Золото в системе символов ранневизантийской культуры. - В: *Византия (Южные славяне и Древняя Русь. Западная Европа)*. Москва.

Алексиу, 1974: Alexiou, M. *The Ritual Lament in Greek Tradition*. Cambridge-University Press.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

Cambridge.

Алмалех 1996: Almalech, M. *Balkan Folk Colour Language*. Sofia „St. Kliment Ohridski” University Press, Sofia.

Алмалех 1997: Алмалех, М. *Цветовете в балканския фолклор. Езикът на цветовете*. Университетско издателство с печатница „Св. Климент Охридски”, София.

Алмалех 1997-98: Алмалех, М. Българска норма за словесни асоциации на цвят. - В: *Български език*, 1997-98, № 2, 71-88.

Алмалех 1999: Алмалех, М. Цветовете на сефиротите и езикът на цветовете. - В: *Религия & Култура*, № 2, София, 37-42 .

Алмалех 2001: Алмалех, М. *Цвят и слово. Прагматични и психолингвистични аспекти*. Академично издателство „Проф. М. Дринов”, София.

Алмалех 2003: Almalech, M. Interlingual Asymmetry, Linguistic picture of the World. Understanding and Interpretation of the Bible. - In: *Scripta & e-Scripta*, vol. 1. “Boyan Penev” Publishing Center, Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences. Sofia, 133-146.

Алмалех 2004: Алмалех, М. Внушения за цвят в Петокнижието и национален манталитет. (На базата на иврит, български език и др.). - В: *Език и манталитет*. Военно издателство, София.

Алмалех, 2006: Алмалех, М. *Корени. Семиотика на цветовете*. Издателство „Велес”. София.

Алмалех, 2007: Алмалех, М. *Езикът на цветовете. Цветовете в балканския фолклор; Библейско червено; Рекламата – цвят и символи*. „Аскони издат”, София.

Алмалех, 2010: *Светлината в Стария завет*. ИК „Кибеа”, София, 2010.

Арделан, Бахтияр, 1973: Ardelan, N., I. Vakhtiar. *The Science of Unity*. University of Chicago Press, Chicago and London.

Банкова, 1996: Банкова, Д. *Психологичен анализ на афективните изживявания при шизофрено разстройство. Изследване с цветен тест на Люшер*. Дипломна работа, София.

Бел, 1982: Bell, R. *Dictionary of Classical Mythology*. ABC CLIO. Oxford, England, Santa Barbara, California.

Бен Амос, 1982: ven Amos D. *Folklore in Context*. South Asian Publishers, New Delhi-Madras.

Богатирьов, 1971: Bogatirev, P. *The Functions of Folk Costume in Moravian Slovakia*. Mouton, The Hague, Paris.

Бошич, 1992: Bošich, M. *Ženitbeni obiĉaji u bokaca Hrvata u Bochkoi*. Izdajc Vojvodanski muzej u Novom Sadu.

Бояджиева, 1989: Бояджиева, Ст. *Съставителство и редакция: Даваш ли, даваш, Балканджи Йово... Исторически и юнашки фолклор*. Издателство Български писател, София.

Бърлин, Кей, 1969: Berlin, B., P. Kay. *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*. University of California Press, Berkely, California.

Вайтман, 1973: Weitman, S. National Flags: A Sociological Overview. - In: *Semiotica*, Mouton & Co. N.V. Publishers, The Hague, vol. 4, pp. 328-367.

Вакарелски, 1990: Вакарелски, Хр. *Български погребални обичаи*. Издателство на БАН, София.

Василевич, 1982а: Василевич, А. К методике исследования гипотезы Сепира-Уорфа. – В: *Этнолингвистические проблемы речевого общения*. Москва, 1982. По Василевич, 1983.

Василевич, 1982б: Василевич, А. “Основные” цветоименования: конструкт или психолингвистическая реальность? – В: *Материалы Всесоюзного симпозиума по психолингвистике*. Москва, 1982. По Василевич, 1983.

Василевич, 1983: Василевич, А. Психолингвистический подход к установлению лексических соответствий (на материале болгарских, русских и английских цветоименований). – В: *Съпоставително езиковедие*, 1983, № 5, 5-7.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

- Вахсмут, с. 90: Wachsmuth, C. *Das alte Griechenland im neuen*, p. 90, n. 43, quoted by Samter, Ernst, *Familienfeste der Griechen und Römer*. Berlin, 1901, p. 48. The opinion is based on Achill. Tat. 2.11. По Дана, 1919, с. 15.
- Вежбицка, 1990: Wierzbicka, A. The Meaning of the Color Terms; Semantics, Culture and Cognition. – In: *Cognitive Linguistics*, Vol. 1, Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
- Велева, 1993: Велева, М. Традиционни фолклорни костюми [...]. – В: *Софийски край*. Издателство на БАН, София.
- Волков, 1890: Волков, Ф. Сватбени обичаи на славянските народи. – В: *Сборник за народни умотворения, наука и книжовност*. т. 4, София.
- Гарланд, 1985: Garland, R. *The Greek Way of Death*. Duckworth, London.
- Гарланд, 1990: Garland, R. *The Greek Way of Life. From Conception to Old Age*. Duckworth, London.
- Гарнет, 1890: Garnett, L. *The Women of Turkey and their Folklore*. vol. 1, David Nutt. London.
- Гарнет, 1891: Garnett, L. *The Women of Turkey and their Folklore*. vol. 2, David Nutt. London.
- Гарнизов, 1986: Гарнизов, В. Вещи и пространство в погребалните обреди от Михайловградско. – В: *Български фолклор*, № 3, Издателство на БАН, София.
- Генова, 1994: Генова, Д. Прилагателни за цвят в английския и българския книжовен език. Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен “Кандидат на филологическите науки”, Велико Търново, София.
- Генчев, 1993: Генчев, С. Семейни обичаи и обреди. – В: *Софийски край*. Издателство на БАН, София.
- Георгиевич, 1917: Georgevich, T. Serbian Habits and Customs. – In: *Folklore*, vol. 28, The Folklore Society. London.
- Герганов, 1981: Герганов, Е. Многомерно психологическо скалиране на семантичното сходство. – В: *Развитие на българския език от IX до XX в. Първа национална младежка школа по езикознание*. БАН, София, 141-149.
- Герганов, 1984: Герганов, Е. *Български норми за словесни асоциации*. Под общата редакция на Енчо Герганов. Наука и изкуство, София.
- Гимбутас, 1971: Gimbutas, M. *The Slavs*. Praeger, New York.
- Гимбутас, 1982: Gimbutas, M. *The Goddesses and Gods of Old Europe*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Гимбутас, 1989: Gimbutas, M. *The Language of the Goddesses*. Thames and Hudson, London.
- Гинзбург, 1984: Ginsburg, C. *The Essenes. Their History and doctrines*. London.
- Глазерсон, 1997: Рав М. Глазерсон. *Огненные буквы. Нумерология, астрология, медитация в еврейской традиции*. Перевод с иврита Г. Спинделя. Geshraim, Lechaim Publications, Jerusalem, Москва.
- Гомбрич, 1979: Gombrich, E. *The sense of Order*. Phiadon Press, Heggate House, Oxford.
- Гранкуист, 1965: Granquist, H. Muslim death and Burial. – In: *Cementationes Humannarum Litterarum*, Tomus, XXXIV, № 1-2, Helsinki, Helsingfors.
- Грийн, 1986: Green, M. *The Gods of the Celts*. Alan Sutton, Gloucester, Berkeley and Noble Books Iowa, New York.
- Гуденъф, 1964: Goodenough, E. *Jewish Symbols in the Greece-Roman Period*, vol. 9, Pantheon Books, published by Bolingen Foundation, New York. Toronto.
- Дана, 1919: Dana, M. *The Ritual Significance of Yellow Among Romans*, Ph.D. Dissertation thesis. University of Pennsylvania, Philadelphia, PA.
- Данфорт, 1982: Danforth, I. *The Death - Rituals in Rural Greece*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Дачев, 1992: Дачев, М. Семиотика на цвета. Цвят и смисъл на поезията на българските символисти. – В: *Литературна мисъл*, № 3-4, София.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

- Дачев, 1997: Дачев, М. *Семиотика на цвета в поетичния текст*. Издателски център на Народното събрание, София.
- Дейвис, 1986: Davis, F. *The Ottoman Lady*. Greenwood Press, New York. West port. Connecticut, London.
- Динева, 1986: Динева, А. Каузативни конструкции в съвременния български език/Конструкции с каузативни глаголи/. Автореферат на дисертация за получаване на научната степен “Кандидат на филологическите науки”. Институт за български език, София.
- Динтън, 1941: Denton, W. *Serbia and Serbians*. London, Bell and Daldy, I ed. 1868.
- Дитенбергер, 1920: Dittenberger, W. *Sylloge Inscriptionum Graecarum*, 3d ed., 1920, III, no. 1219. По Гуденъф, 1964, с. 166.
- Джъст, 1989: Just, R. *Women in Athenian Law and Life*. Routledge, London an New York.
- Дурхам, 1979: Durham, M. *Some Tribal Origins, Laws and Customs of the Balkans*. Reprint of the 1928 ed. Allen & Unwin. London.
- Дърбин, 1979: Durbin, M. Basic Terns - Off colour? - In: *Semiotica*, vol. 6. Mouton & Co. New York Publishers. The Hague.
- Еванс, 1964: Evans, M. Chapters on Greek Dress. - In: *Ancient Greek Dress*. Argonaut Publishers Inc., Chicago.
- Еванс, Абрахамс, 1964: Evans, M., E. Abrachams. *Ancient Greek Dress*. Argonaut Inc. Publishers Inc., Chicago.
- Еко, 1979: Eco, U. Intensionally analyzable ser of cultural propertie. - In: *A Theory of Semiotics*. Bloomington, Indiana University Press.
- Елиаде, 1972: Eliade, M. *Zalmoxis*. University of Chicago Press. Chicago.
- Зохар, 1984: Zohar. The Book of Radiance (Kabbalah). - In: *The Other Bible*. Harper & Row Publishers. San Francisco, Cambridge, Sydney.
- Иванов, 2002: Иванов, Ив. *Флаговете на страните по света*. ИК “Петър Берон”, Академично издателство “Проф. Марин Дринов”, София.
- Иванов, Топоров, 1965: Иванов В., В. Топоров. *Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период)*. Москва.
- Иванова, 1984: Иванова, Р. *Българската фолклорна сватба*. Издателство на БАН, София.
- Иванова, 1992: Ivanova, R. Weiß - Grün - Rot. Die Fahne als Yeichenszstem in der bulgarischen Kultur. - In: *Znakolog*, An International Yearbook of Slavic Semiotics, vol. 4, Bochum. Initiative yur Förderung interkultureller und slavischer Semitic e. V (IFISS).
- Йоаноу, 1992: Ioannou, T. *The Greek Folk Costume*. “Melissa” Publishing House, Athens.
- Караджич, 1969: Karadgich, V. *Crna Gora i Boka Kotorska*. Nolit, Belgrad.
- Кауфман, 1993: Kaufman, N. *The Mustery of Bulgarian Voices*. Audio cassette. Editor Gega New. Sofia, 1993.
- Кемп, 1935: Kemp, P. *Healing Ritual Studies in the Technique and Tradition of the Souhern Slavs*. Faber and Faber Ltd., London.
- Кент, Розанов, 1910: Kent, H., A. Rosanoff. A Study of Association in Insanity. - In: *American Journal of Insanity*, vol. 67, No. 1, pp. 37-96, Part II, vol. 67, No. 2, pp. 317-390.
- Клигман, 1981: Kligman, G. *Căluș*. The University of Chicago Press. Chicago, London.
- Клигман, 1988: Kligman, G. *The Wedding of the Dead*. University of California Press, Berkely, Los Angeles, London.
- Краули, 1927: Crawley, R. *The Mystic Rose*. A Study of Primitive Marriage and Primitive Thought in its Bearnig of Marriage. Bini and Liveright Publishers, New York.
- Кумарсуами, 1935: Coomaraswamy, A. *Symbolism of the Dome*. Indian History. Quart. XIV, I.
- Левковиц, Маурен, 1982: Lefkowiz, M., B. Mauren. *Women’s Life in Greece and Rome*. Duckwroth, London.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

- Лейкф, 1978: Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about Mind*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Лодж, 1941: Lodge, O. *Peasant Life in Yugoslavia*. London.
- Люшер, 1983: Lusher, M. *The Lusher Color Test*. London - Sydney.
- Люшер, Скот, 1985: Lusher, M., I. Scott. *The Lusher Color Test*. Washington.
- Майер, 1927: Mayer, K. *Die Bedeutung der weissen Farbe im Kultus der Griechen und Römer*. Diss., Freiburg im Breisgau, 1927. Section on “Weisse Gewänder”. По Гуденъф, 1964.
- Маразов, 1994: Маразов, Ив. *Митология на златото*. Издателска къща “Христо Ботев”, София.
- Мат, 1983: Zohar. *The Book of Enlightenment*. Translation and Introduction by D. Matt. Paulist Press. New York, 1983.
- Миков, 1982: Миков, Л. *Писани яйца в България*. София.
- Миков, 1985: Миков, Л. *Първомартенска обредност*. София.
- Миков, 1990: Миков, Л. *Български Великденски обреден фолклор*. Издателство на БАН, София.
- Миков, 1991: Миков, Л. Пластични символи на световното дърво в сватбата и погребалната обредност у българите. - В: *Българска етнография*, №1, 1991, София.
- Милославлевич, 1919: Miloslavlevich, S. Grada za Srpske Narodne Obichae. - In: *Obichai Srbskog Naroda*. Beograd.
- Михайлова, 1981: Михайлова, Г. Костюмът в българската обредност. - В: *Обреди и обреден фолклор*. Издателство на БАН, София.
- Миятович, 1910: Miatovich, S. - In: *Obitchae Srpskog Naroda*. Beograd.
- Москович, 1969: Москович, В. *Статистика и семантика*. Москва, “Наука”.
- Найт, 1876: Knight, R. *The Symbolic Language of Ancient Art and Mythology*. New York.
- Плутарх, 1924: Plutarch. *The Roman Questions*, xxvi, as translated by H. J. Rose. По Гуденъф, 1964.
- Полукс, 1824: *Onomasticon*, VII, 46-61. Ed. Dindorf, 1824, II, 71-75. По Гуденъфр 1964, с. 165.
- Рош и кол., 1976: Rosch, E., C. Marvis, W. Gray, D. Johnson, Penny Boyes-Bram. Basic objects in natural ategories. - In: *Cognitive Psychology*, № 8, 1976, pp. 382-439.
- Садовников, 1980: Садовников, Д. *Загадки русского народа*. Москва.
- Сандерс, 1962: Sanders, F. *Rainbow on the Rock*. Haifa University, Microfilm Z-5, 4(1952-1959), EHI Greece EHI.
- Сахлинс, 1976: Sahlins, M. Colours and Cultures. - In: *Semiotica*, vol. 16. Mouton & Co., New York Publishers. The Hague.
- Сирло, 1982: Cirlot, J. *Dictionary of Symbols*. Philosophical Library, New York, 1962, reprinted 1967, 1971, 1974, 1976, 1978.
- Топоров, 1972: Топоров, В. *К происхождению некоторых символов*, Москва.
- Топоров, 1989: Топоров, В. *Дерево жизни*. - В: *Мифы народов мира*. Москва.
- Трегиари, 1985: Treggiari, S. *Roman Marriage*. Clarendon Press, Oxford.
- Трегиари, 1985: Treggiari, S. *Divorce Roman Style*. Clarendon Press, Cambera.
- Трофимов, 1974: Трофимов, А. Цвет в чувашкой вышивке. - В: *Чувашкое искусство*. Вып. 3. Чебоксары.
- Троянович, 1905: Troyanovich, S. Manners and Customs. - In: *Servia of the Servians*. William Heinimann, London.
- Търнър, 1966: Turner, V. Color Classification in Ndemby Ritual. - In: *Anthropological Approaches to the Study of Religion*. Tavistock Publications.
- Търнър, 1967: Turner, V. *The Forest of Symbols*. Cornell University Press, Ithaca, London.
- Търнър, 1970: Turner, V. *Aspects of Ndembu Ritual*. Cornell University Press, Ithaca, London.

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ “ЦВЯТ И ЕЗИК”

София, 23-24 юни 2011 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИ

ISSN 1314-3883

Търнър, 1973: Turner, V. Symbols in African Ritual. - In: *Symbolic Anthropology. A Reader in the Study of Symbols and Meanings*. Ed. J.L.Dolgin, D.S.Kemnitzer and D.M.Schneider. Columbia University Press. New York, 183-194. Reprinted from Science, March 16, 1972, vol. 179, 1100-05.

Търнър, 1979: Turner, V. *Revelation and Divination in Ndembu Ritual*. Cornell University Press, Ithaca, London.

Търнър, 1979: Turner, V. *The Anthropology of Performance*. PAJ Publications, New York.

Уилрайт, 1987: Wheelwright, J. Old Age and Death. - In: *Betwixt & Between*. Patterns of Masculine and Feminine Initiation. Open Court La Salle, Illinois.

Фергюсън, 1989: Ferguson, J. *Among the Gods*. Routhledge, London and New York.

Филипович, 1958: Filipovic, M. Vicarious Paternity Among the Serbs and Chroats. - In: *Southwestern Journal of Mithropology*. Vol. 14. Albuquerque, New Mexico.

Фол, 1975: Фол, А. Символичното погребение от Казичене - Софийско. - В: *Изкуство*, № 3-4.

Фреге, 1966: Frege, G. On Sense and Reference. - In: P. Geach and M. Black, eds. Translation from the *Philosophical Writings of Gottlob Frege*, Oxford, Blackwell.

Френкел, 1890: Fränkel, M. *Die Inschriften von Pergamon*, 1980, I, 36, № 40 (Königliche Museen zu Berlin`Altertümer von Pergamon, VIII, i). По Гуденъф, 1964.

Фрийдл, 1963: Freidl, E. *Vaslika. A Village in Modern Greece*. Hoit. Rinehart, Art. Winston, New York.

Халеви, 2002: Халеви, Ш. *Пътят на кабалата*. Издателство “Иратрон”. София. Превод от Z. ben Sh. Halevi. *The Way of Kabbalah*. Published by Samuel Weiser, York Beach, Maine, USA, 1976 and 1991.

Херцфилд, 1981: Herzfeld, M. Performative Categories and Symbols of Passage in Rural Greece. - In: *Journal of American Folklore*. Vol. 94.

Хънтингтън, Миткалф, 1979: Huntington, R., P. Metcalf. *Celebration of Death*. Cambridge. University Press, London, New York, Melbourne.

Хътчинсън, 1897: Hutchinson, H. *Marriage Customs of Many Lands*. Seeley and Co, London.

Чейф, 1975: Чейф, У. *Значение и структура языка*. Прогресс, 1975, Москва, 432 с. Превод от W. Chafe, *Meaning and Structure of Language*. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1971.

Шолем, 1974: Scholem, G. *Kabbalah*. Quadrangie. The New York. Times Book Co.

Шолем, 1979: Scholem, G. *Colours and Their Sumbolism in Jewish Tradition and Mysticism*. Hebrew University - Jerusalem, № BM 526 S36 in the Har-Hacofim University Libraty.

Юхас, 1990: Juhacz, E. Mariage. - In: *Seffardi Jews in the Ottoman Empire*. The Israel Musaeum, Jerusalem, New York.

Янева, 1989: Янева, С. *Българските обредни хлябове*. Издателство на БАН, София.

ЕКСЦЕРПИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Емилиян Станев. *Иван Кондарев*. Роман в два тома. Издателство на Отечествения фронт, 1979, София.

Емилиян Станев. *Легенда за Сибин, Преславския княз*. - В: Събрани съчинения, т. VI, 5-106. Български писател, 1982, София.

Емилиян Станев. *Антихрист*. - В: Събрани съчинения, т. VI, 175-330 . Български писател, 1982, София.